

Микола-Олег Єршов,

доктор філософії в галузі освітніх/педагогічних наук,
директор ТОВ «Український центр дуальної освіти»,
вул. Мала Бердичівська, 17, м. Житомир, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6839-622X>

ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ ТА АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

В умовах геополітичної нестабільності зростає потреба формування у молоді світоглядних компетентностей, що є фундаментом для ефективного реалізації академічної свободи та відповідального вибору особистості. Проте аналіз результатів опитування випускників і студентів (2025) свідчить про системний розрив між декларативними цілями та практикою: понад 37% респондентів не мали реального вибору дисциплін, а 58% не задоволені якістю соціогуманітарної підготовки через її формалізм. Необхідність подолання цієї імітаційної моделі та посилення ролі соціогуманітарних наук у підготовці суб'єктного, критично мислячого фахівця зумовлює актуальність даного дослідження. Мета статті – виявити й охарактеризувати зв'язок між соціогуманітарною освітою та академічною свободою. У роботі було використано низку методів: інформаційно-пошуковий аналіз публікацій із наукометричних баз – для вивчення стану дослідженості проблеми; контент-аналіз – для систематичної обробки інформації і виявлення частоти вживання ключових понять; контекстний аналіз – для вивчення академічної свободи у нерозривному зв'язку з конкретними соціокультурними, політичними та історичними обставинами, що визначають трансформацію змісту соціогуманітарної освіти; філософсько-соціальний аналіз джерельної бази – для дослідження феноменів «академічна свобода» й «соціогуманітарна освіта» через призму філософських питань про природу, розвиток, цінності й закони суспільства; порівняння й узагальнення – для зіставлення зарубіжного й вітчизняного дискурсів; аналіз сучасних моніторингових досліджень, аналітичних звітів, результатів авторського онлайн-опитування випускників і здобувачів українських закладів вищої освіти – для оцінювання стану академічної свободи й соціогуманітарної освіти у вітчизняних закладах освіти. Застосування означених методів дало змогу отримати наступні результати: проаналізовано публікації, отримані завдяки моніторингу наукових баз даних HPAT, Google-Академія, видавництва Taylor & Francis; здійснено аналіз освітніх програм різних рівнів на наявність у них соціогуманітарної компоненти; проведено опитування випускників і здобувачів вищої освіти та виявлено їх погляди щодо академічної свободи та якості соціогуманітарної підготовки студентської молоді до життя; розроблено алгоритм моніторингу гуманітаризації освітніх програм і чек-лист для експертів. Узагальнення отриманих результатів дає можливість зробити наступні висновки: маргіналізація соціогуманітарної освіти та зниження рівня академічної свободи є взаємозумовленими процесами, що утворюють єдину динамічну систему; якісна гуманітарна підготовка формує середовище для реалізації свободи вибору, тоді як академічна автономія є необхідною умовою для розвитку змісту та етики самої освіти; баланс цих елементів впливає на інтелектуальну стійкість суспільства та його здатність до критичної саморефлексії в умовах воєнних викликів. Зкладам освіти запропоновано інструментарій для самостійного оцінювання своїх освітніх програм щодо реального забезпечення академічної свободи і підвищення якості соціогуманітарної підготовки майбутніх фахівців.

Ключові слова: вища освіта, соціогуманітарна освіта, свобода вибору, академічна свобода, академічна автономія, освітня програма.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми. В умовах соціально-економічної й геополітичної нестабільності зростає актуальність розвитку у всіх суб'єктів освітнього процесу компетентностей (світоглядної, етичної, культурної, правової, соціальної) і наскрізних умінь (критичне мислення, аналітична компетентність, міждисциплінарна гнучкість, толерантність, медіаграмотність, етична відповідальність, громадянська активність, здатність діяти автономно в освітньому та науковому середовищі тощо), які впливають на здатність особистості ефективно користуватися законодавчо наданою свободою вибору, зокрема – академічною свободою (свободою викладання, навчання, дослідження, вираження думок, інституційною авто-

номією). Такі компетентності покликана формувати соціогуманітарна освіта на основі інтеграції знань із гуманітарних (філософія, педагогіка, філологія, культурологія) та суспільних (історія, соціологія, політологія, демографія, економіка тощо) наук. Рівень їх сформованості у випускників і педагогів визначає здатність продуктивно використовувати академічну свободу для особистісного і професійного розвитку, зміцнення іміджу вітчизняної освіти й науки. Чим краще розвинені ці компетентності у суб'єктів освітнього процесу, тим глибше вони розумітимуть значення соціогуманітарної освіти, більше приділятимуть їй уваги і тим ефективніше вона відповідатиме на виклики сучасності. Отже, місія соціогуманітарної освіти – розвинути критичність



мислення, сформувати стійку систему загальнолюдських, національних і демократичних цінностей, навчити користуватися свободою вибору.

Стратегічне значення гуманітарних наук для розуміння великих викликів людства було визнано головною метою створеної у 1949 р. Міжнародної ради з філософії та гуманітарних наук (The International Council for Philosophy and Human Sciences, 2020). Бухарестська декларація етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європейському регіоні (2004) сфокусувала предмет світової уваги на інтелектуальну свободу, соціальну й моральну відповідальність. На всесвітній гуманітарній конференції у Льєжі (Бельгія, 2017) було акцентовано увагу на відповідальності гуманітарних наук у просуванні ідеалів свободи й формуванні критичного мислення. Існує також низка міжнародних документів, які визначають сутність і місію академічної свободи. Лімська декларація про академічну свободу і автономію закладів вищої освіти (далі: ЗВО) називає академічну свободу правом науковців на викладання, дослідження й публікації без втручання (The Declaration on Academic Freedom and Autonomy of Institutions of Higher Education, 1988). Рекомендації ЮНЕСКО щодо статусу викладацького складу вищої освіти визначають цей феномен як умову професійної діяльності викладачів – свободу викладання, досліджень, участі в управлінні (Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel, 1997). Боннська декларація про свободу наукових досліджень (підкреслює важливість захисту науковців від політичного тиску, цензури та репресій (Bonn Declaration on Freedom of Scientific Research, 2020). Римське комюніке «Європейський простір вищої освіти» визнає академічну свободу ключовим принципом Болонського процесу (Rome Ministerial Communiqué, 2020).

У нормативно-правовому полі України створено відповідну базу, що засвідчує право на свободу вибору в сучасній українській освіті. Межі реалізації права на саморозвиток визначено у ст. 23 Конституції України, що засвідчує право кожної людини на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей. Закон України «Про освіту» (2017, ст. 5, 6, 12) визначає мету освіти як всебічний розвиток особистості, формування компетентностей для усвідомленого суспільного вибору та самореалізації, гарантує право здобувача освіти на вибір змісту навчання, форм і темпів його реалізації, визначає зміст поняття «автономія». Закон України «Про вищу освіту» (ред. 2014, ст. 1, 29) чітко закріплено поняття «академічна свобода» як самостійність учасників освітнього процесу у виборі методів, змісту, форм навчання та досліджень.

Однак попри значну нормативно-правову базу, в сучасних наукових джерелах проблеми визначення феноменів «свобода вибору» та «академічна свобода», вимірювання ступеня виявлення та аналізу чинників, які впливають на розвиток академічної свободи, досі залишаються дискусійними. Відсутня також єдність підходів до розуміння змісту, структури та обсягу академічної свободи (Заєць, 2023).

За даними Academic Freedom Index (AFI) (Kinzelbach et al., 2023) у 2023 р. академічна свобода перебуває у стагнації у 152 країнах (50% населення світу) і лише в п'яти державах цей індекс упродовж останніх 10 років покращився, що принесло користь лише 0,7% світового населення. У звітах AFI йдеться про посилення політичного контролю над університетами у Мексиці та Індії, фіксується істотне, статистично значуще зниження індексу академічної свободи у Турції, Польщі, Великій Британії, США та ін. (Kinzelbach et al., 2023). Це спонукає до висновку про те, що показники академічної свободи погіршуються навіть у демократичних країнах, якщо в них з'являються ознаки авторитаризації, що призводить до ідеологізації змісту соціогуманітарної освіти і знижує критичне мислення громадян.

За останні десять років індекс академічної свободи в Україні також значно знизився (Kinzelbach et al., 2023). Це можна пояснити посиленням централізації влади в умовах воєнного стану. Водночас аналіз сучасних вітчизняних наукових джерел засвідчує наявність і інших причин цього явища: наявність у багатьох українців синдрому постколоніальної свідомості, що досі впливає на розуміння сутності поняття «гідність індивіда» та його готовність користуватися наданою академічною свободою (Савчин, 2019); незадовільний стан досліджень сутності і цінності академічної свободи в українській науковій думці (Melnychuk, 2020), невизначеність приватноправових меж права на свободу та автономію у сфері освіти, наявність колізії між інституційною свободою та свободою індивіда, що виражається через конфронтацію індивідуального та колективного інтересів (Давидова, 2018), відсутність узагальнень зарубіжного і вітчизняного досвіду оцінювання академічної свободи у світі та в Україні та відсутність спільних підходів до вимірювання ступеню академічної свободи (Заєць, 2023). Це засвідчує актуальність обраної проблеми, її недостатню розробленість та відкриває перспективу для подальших міждисциплінарних студій, які можуть поєднати філософсько-правові та освітньо-педагогічні підходи до визначення характеру зв'язків між соціогуманітарною освітою та академічною свободою.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є виявлення характеру зв'язків між станом соціогуманітарної освіти та рівнем розвитку академічної свободи. Досягнення мети потребувало реалізації низки завдань: 1. здійснити інформаційно-пошуковий аналіз публікацій у наукометричних базах, зробити теоретичний аналіз сформованої джерельної бази; 2. описати виявленні в науковому дискурсі тенденції щодо характеру зв'язку між досліджуваними феноменами; 3. розробити алгоритм моніторингу гуманітаризації освітніх програм та рекомендації для його застосування в освітній практиці України.

Методи дослідження. Вивчення проблеми взаємного зв'язку між «академічною свободою» та «соціогуманітарною освітою» здійснювалося на основі застосування філософсько-соціального аналізу зібраних джерел. Це міждисциплінарний підхід, який досліджує

суспільство як цілісну систему через призму філософських питань про його природу, розвиток, закони, місце людини та її цінності, поєднуючи концептуальне мислення з розумінням соціальних процесів, механізмів і взаємодій. Для формування джерельної бази дослідження і визначення стану розробленості проблеми застосовано інформаційно-пошуковий аналіз публікацій у наукових базах: Національного репозитарія академічних текстів (далі НРАТ) (10), Google Академія (44), онлайн-платформи видавництва Taylor & Francis (74), журнали якої включені до наукових баз Scopus і Web of Science. Застосовувалися функції розширеного пошуку за пошуковими запитами «свобода вибору», «академічна свобода», «соціогуманітарна освіта» українською та англійською мовами. Для систематичної обробки інформації та виявлення частоти вживання ключових понять дослідження здійснено контент-аналіз сформованих переліків джерел за певними критеріями (приналежність до наукової галузі, вид і рік видання, цитованість, зв'язок із соціогуманітарною освітою). Для вивчення академічної свободи не як ізольованого явища, а в нерозривному зв'язку з конкретними соціокультурними, політичними та історичними обставинами, що визначають трансформацію змісту соціогуманітарної освіти, застосовано контекстний аналіз зібраних джерел.

Методи порівняння й узагальнення використовувалися для зіставлення українського й зарубіжного дискурсів. Виокремлено групи зарубіжних і вітчизняних досліджень, присвячених питанням свободи вибору та академічної свободи, здійснено аналіз їх змісту для виявлення зв'язку з геополітичним і соціальним контекстами. Проведено узагальнюючий аналіз сформованої джерельної бази – для з'ясування стану академічної свободи у світі й Україні, виявлення поглядів учених на спроможність соціогуманітарної освіти впливати на розвиток особистості, її здатність і готовність здійснювати усвідомлений вільний вибір та збереження демократичних цінностей держави. Емпіричний матеріал для оцінювання стану академічної свободи і соціогуманітарної освіти у вітчизняних закладах освіти зібрано на основі аналізу моніторингових досліджень (Інститут освітньої аналітики, Інститут стратегічних досліджень, Державний інститут проблем сім'ї та молоді, Український інститут соціальних досліджень, Центр «Соціальний моніторинг», Національна молодіжна рада України тощо) та авторського онлайн-опитування 568 випускників і здобувачів українських закладів вищої освіти військового, освітнього, мистецького, медичного, економіко-правового та інших напрямів підготовки. Висновки формувалися із використанням результатів філософсько-соціального аналізу зібраних джерел, що дало змогу простежити вплив соціально-історичного контексту на розвиток досліджуваного феномену і сформулювати рекомендації щодо використання виявлених тенденцій в освітній практиці України.

Результати. У базі наукових текстів НРАТ за пошуковими запитами «академічна свобода» і «свобода

вибору» виявлено лише 10 наукових джерел. Серед дисертацій домінують роботи в галузі права, що фокусуються на регулюванні та юридичних обмеженнях феномена «свобода». Дослідження з філософії і політичних наук формують світоглядну рамку, де свобода постає як відповідальність і чинник вибору. У психології фокус дослідницької уваги переноситься зі «свободи від» (об'єктність) на «свободу для» (суб'єктність). Лише одне дослідження (Маслова, 2013) присвячене безпосередньо проблемі функціонування в Україні феномена «академічна свобода». Дисертація акцентує увагу на проблемі «інфляція вищої освіти», що є критично важливою для розуміння того, чому академічна свобода в Україні часто сприймалася як формальність, а не як реальний інструмент розвитку університетів. Це дослідження з'явилося напередодні прийняття нового Закону «Про вищу освіту» (2014), який суттєво розширив університетську автономію.

Застосування функції розширеного пошуку Google Академії дало змогу виявити 44 джерела, назви яких містять поняття «академічна свобода». Відсотковий аналіз цих джерел дав змогу зробити низку висновків. Так, 29 джерел (66%) належать до освітньої та педагогічної тематики. Переважають наукові журнали (73%), що свідчить про академічну легітимність теми. У 24 джерелах (55%) соціогуманітарна освіта згадується у тексті, але не є центральною у назві. Лише 14 публікацій (32%) прямо сфокусовані на соціогуманітарній освіті. 75% джерел опубліковані після 2018 року і більшість із них (61%) ще не мають цитувань. Отже, проблеми академічної свободи і соціогуманітарної освіти перебувають на стадії початкової розробленості і потребують глибшого представлення в педагогічному дискурсі.

Для виявлення тенденцій зарубіжного контексту вивчення феноменів «свобода слова» і «соціогуманітарна освіта» було здійснено моніторинг матеріалів, розміщених на онлайн платформі міжнародного видавництва «Taylor & Francis». Основні критерії відбору текстів: публікація матеріалів за останні 10 років (2018–2026 рр.) у різногалузевих наукових журналах, що входять до міжнародних баз даних (Scopus, Web of Science), з фіксацією їх цитованості. Близько 60% усіх зібраних джерел мають прямий або опосередкований зв'язок із соціогуманітарним контекстом (підготовка вчителів, викладання прав людини, етика). Академічна свобода згадується в статтях, присвячених управлінню вищою освітою, акредитації та деколонізації. Соціогуманітарна освіта є домінуючим полем для обговорення етики, інклюзії та соціальної рівності. Найбільш цитованими є оглядові статті (systematic reviews) й дослідження в галузі охорони здоров'я і цифрових технологій в освіті. Хоча в них і підкреслюється важливість гуманітарного підходу, проте академічна свобода розглядається здебільшого опосередковано. Найбільш цитованими є міждисциплінарні дослідження, де медицина перетинається з соціальними питаннями (нерівність, етика, психологічна підтримка). Це свідчить, що соціогуманітарний аспект робить вузькоспеціалізовані

дослідження більш значущими для широкої наукової спільноти.

Моніторинг зарубіжних публікацій останніх років дав змогу виявити низку робіт, що вказують на існування безпосереднього зв'язку між соціогуманитарною освітою та академічною свободою. Варто звернути увагу на праці професорки Каліфорнійського університету Є. Даріан-Сміт (Darian-Smith, 2025a; 2025b), яка здійснила спробу довести, що університети в багатьох демократичних країнах (США, Угорщина, Бразилія, Індія, Філіппіни, Німеччина) перетворилися на фронтіві зони запеклої боротьби за політичну, економічну та соціальну владу. Цей процес, на її думку, характеризується не просто випадковими конфліктами, а системним наступом світового авторитаризму на академічну свободу, що є екзистенційною загрозою основі демократичного суспільства – можливості вільного виробництва та розповсюдження знань (Darian-Smith, 2025). Академічну свободу дослідниця вважає не індивідуальним привілеєм викладача, а колективним правом академічної спільноти на самоврядування та визначення стандартів істини на основі наукової методології та експертизи, а не політичної доцільності. Е. Даріан-Сміт (Darian-Smith, 2025a) вказує також і на те, що соціогуманитарні науки (соціологія, антропологія, історія, філософія та критичні студії) перебувають під найсильнішим ударом саме тому, що вони є фундаментом критичного мислення і становлять пряму загрозу для авторитарного режиму, який прагне до абсолютної контрольованості суспільства. Авторка описує кілька механізмів впливу обмежень академічної свободи на стан соціогуманитарної сфери: цензуру навчальних програм; недофінансування гуманітарних дисциплін на користь прикладних наук і STEM-технологій; дискредитацію соціогуманитарних експертів та ігнорування їх висновків щодо соціальної політики або прав людини; «корпоративне захоплення» (corporate capture) університетів донорами, що підриває їхню автономію. Попри негативне ставлення Е. Даріан-Сміт до внеску Європи у розвиток академічної свободи (Darian-Smith, 2025b) та суперечливі висновки щодо оцінювання протестів викладачів і студентів окремих університетів США проти війни у Газі (Darian-Smith, 2025b), її позиція щодо визнання академічної свободи і соціогуманитарної освіти основними індикаторами життєздатності демократії заслуговує на увагу.

Схожими є також погляди Д. Уоллак Скотт (Wallach Scott, 2024), яка називає академічну свободу колективним правом професійної спільноти, яке захищає процес дослідження, а не індивідуальним правом на «свободу слова». Викладачі в її трактування є «фронтівими працівниками» демократії, а університет має залишатися місцем, де думка функціонує як постійне запитання. У цій праці простежується прямий і глибокий зв'язок між академічною свободою та соціогуманитарною освітою. Дослідниця робить акцент на критичній природі соціогуманитарних дисциплін, покликаних аналізувати владу і панівні норми, що робить ці дисципліни та їх викладачів найбільш вразливими. Місією соціогуманитарної освіти вона називає формування інтелектуальної

чесності і здатності громадян до критичного аналізу, що є стратегічно важливим для демократичного громадянства.

Для розуміння причин глобальної кризи інтелектуального лідерства важливе значення має стаття Н. Руан (Ruane, 2021), присвячена дослідженню того, як жінки-професорки виборюють академічну свободу в умовах неоліберального університету. Зв'язок між академічною свободою і соціогуманитарною освітою у цій публікації є ключовим, оскільки базується на досвіді 16 жінок-професорів у галузі соціогуманитарних наук (HSS) і простежується через описи вразливості соціогуманитарних дисциплін, які вимагають більше часу для досліджень, мають обмежену «ринкову вартість» і комерційну непривабливість для інвесторів.

Зв'язок між соціогуманитарною освітою та академічною свободою є також центральною темою публікації С. Вудман та Т. Прингла (Woodman, Pringle, 2022), які вважають соціальні й гуманітарні науки найбільш «ризикованими» у сучасному політичному й економічному контексті Китаю, де академічна свобода у викладанні окремих тем сильно обмежується (транснаціональні рухи, соціальна боротьба, класи, гендер, фемінізм, раса, етнічність, права людини), встановлено технологічний контроль за викладачами в аудиторіях; посилюється маргіналізація критичних соціальних досліджень та ідеологізація університетів.

У книзі М. Берубе та Д. Рут (Berube, Rute, 2015) також простежується нерозривний зв'язок між станом гуманітарної освіти та академічною свободою. Автори стверджують, що академічна свобода в соціогуманитарній сфері сьогодні перебуває під загрозою не через ідеологічні суперечки, а через зміну економічної структури університету. Дослідники аналізують кілька факторів зовнішнього впливу на академічну свободу, серед яких: депрофесіоналізація (залучення до викладання гуманітарних дисциплін близько 70% позаштатних викладачів, що робить їх фінансово й морально залежними від системи); ідентифікація студента як клієнта (в умовах комерціалізації освіти викладачі, які не мають постійних контрактів (tenure), змушені уникати «гострих» або «незручних» тем, щоб не викликати невдоволення у студентів як покупців послуг); деформація природи гуманітарного знання (обмеження можливостей учених-гуманітаріїв виконувати свою місію – критично аналізувати суспільство). Публікація показує, що без інституційного захисту академічної свободи викладачів соціогуманитарна освіта втрачає свою критичну функцію і перетворюється на інструмент патронажу та конформізму.

Для оцінювання стану академічної свободи і соціогуманитарної освіти у закладах вищої освіти України впродовж вересня-грудня 2025 р. проведено авторське онлайн-опитування 568 випускників і здобувачів українських закладів вищої освіти військової (27%), гуманітарної (24,3%), економіко-правової (11,7%), технічної (12,1%), медичної (14,2%), мистецької (7,6%) та інших галузей. Результати опитування показали, що близько 59% опитаних незадоволені або лише частково задо-

волені якістю соціогуманітарної підготовки, вважаючи отримані знання недостатніми для повноцінної самореалізації як особистості чи громадянина. Причому незадоволення якістю підготовки спостерігається у всіх вікових та галузевих групах. Досить низьким залишається оцінений респондентами рівень академічної свободи: 37% вказали, що взагалі не вибирали соціогуманітарні дисципліни, оскільки за них це робила адміністрація закладу, і лише третина опитаних (здебільшого студенти) засвідчила наявність можливості свідомого вибору. Головними недоліками недосконалої гуманітарної компоненти вони вважають відсутність системного підходу (43%) та формалізм у викладанні (41%), що призводить до труднощів у вирішенні суспільно-політичних (40%) та сімейних (23%) проблем у дорослому житті.

Отже, здійснений аналіз джерел і отримані емпіричні дані свідчать про існування певних зв'язків між рівнем академічної свободи та якістю соціогуманітарної підготовки майбутніх фахівців. Визначення характеру цих зв'язків становить наукову новизну дослідження.

Дискусія. Аналіз освітньої практики й наукової діяльності в Україні доводить існування багатьох проблем у реалізації юридичного права українців на академічну свободу. У *шкільній освіті* свобода вибору реалізується через варіативну складову навчальних планів, але часто обмежується браком ресурсів, кваліфікованих кадрів або адміністративною інерцією. У *вищій освіті* студенти мають право обирати дисципліни, викладачів, теми досліджень, однак рівень реалізації академічної свободи залежить від внутрішньої політики ЗВО, що не завжди забезпечує умови для реалізації цього права. *Педагоги* мають право вибору форм і методів викладання, але на практиці не завжди готові користуватися цим правом через консервативність досвіду, фінансову невмотивованість, опір бюрократичної системи управління. *Науковці* офіційно наділені свободою наукових досліджень, однак також мають низку проблем, що обмежують цю свободу (втручання державних або корпоративних структур у вибір тематики наукових досліджень; надмірна бюрократизація оформлення грантів і звітності; фінансова неспроможність реалізовувати академічну мобільність; формалізм наукових атестацій, що стимулює кількість, а не якість публікацій; гіперболізація вагомості наукометричних баз Scopus та Web of Science для отримання наукових ступенів і звань, що посилює корупційну складову публікаційної активності; відмова від публікації критичних або чутливих тем через страх втрати посад, фінансування, репутації).

В Україні бракує інструментів для комплексного аналізу як рівня академічної свободи, так і якості соціогуманітарної освіти. Дещо більше уваги вітчизняні науковці приділяють питанням розвитку свободи в освіті, зокрема: необхідності забезпечення системного вимірювання рівня академічної свободи та її компонентів у закладах освіти України, застосування міждисциплінарного підходу до розроблення національних методик моніторингу стану академічної свободи (Заєць, 2023). Деяку інформацію, що дає змогу

оцінити стан академічної свободи у закладах загальної середньої освіти, можна отримати з серії моніторингових досліджень з аналізу результатів ключової реформи освітньої галузі – Нової Української Школи (далі – НУШ) (Результати моніторингових досліджень, 2020). Одним із завдань дослідження було виявлення готовності педагогів і керівників до впровадження реформи, важливими умовами ефективності якої визнавалася автономія закладу освіти зі сприятливим освітнім середовищем та автономія вмотивованого вчителя. Проте результати моніторингу виявили низку проблем, що гальмують реформування освітньої галузі, зокрема, не сприяють формуванню й розвитку в молоді компетентностей, необхідних для здійснення усвідомленого самостійного вибору. Наприклад, майже 55% педагогів (від 26086 опитаних осіб) не відчують свободи в освітньому процесі, визнаючи, що адміністрація контролює дотримання ними принципів НУШ, що суперечить принципам партнерства й автономії вчителя (Дослідження щодо готовності педагогічних працівників до реалізації Концепції Нової української школи: аналітичний звіт, 2020). Понад 60% учителів переконані в необхідності максимальної передачі учням масиву знань, якими вони самі володіють, що свідчить про збереження значного впливу знанневої парадигми на свідомість сучасного вчителя. Попри те, що 85,5% вчителів визнають важливість місії формування критичного мислення учнів, лише 53,3% із них висловили впевненість у спроможності досягати цього на практиці (Дослідження щодо готовності педагогічних працівників до реалізації Концепції Нової української школи: аналітичний звіт, 2020). Лише 0,3% опитаних учителів користуються самостійно створеними освітніми програмами (Загальнодержавне моніторингове дослідження впровадження реформи НУШ: аналітична довідка, 2020). Тобто, переважна більшість педагогів не готові до самостійного педагогічного пошуку і здебільшого працюють лише за типовими програмами, використовуючи традиційні форми й методи роботи. Отже, надання суб'єктам освіти права на академічну свободу не спричинило інноваційного педагогічного прориву, оскільки здатність користуватися цією свободою потребує не лише юридичного «права», але й внутрішньої свободи педагога. За висновками Інституту освітньої аналітики (2020), середньостатистичний учитель – це особа віком 41–50 років (Дослідження щодо готовності педагогічних працівників до реалізації Концепції Нової української школи: аналітичний звіт, 2020), директор школи – 51–60 років (Дослідження щодо потреб опорних закладів освіти: оперативна інформація, 2020). Тобто більшість педагогічних працівників і керівників закладів освіти – є вихованцями радянської освітньої системи, що впроваджувала культ знань і вторинність особистісної свободи.

Для подолання пострадянських освітніх стереотипів потрібно було забезпечити таку соціогуманітарну підготовку педагогів для роботи в закладах освіти усіх рівнів, яка б допомагала їм реалізовувати академічну свободу де-факто. Проте, ще у 2017 р. в аналітичній

записці Національного інституту стратегічних досліджень йшлося про загальне скорочення суспільно-гуманітарного компоненту освіти (особливо у закладах вищої освіти), наголошувалося на необхідності посилення ролі і значення суспільствознавчих дисциплін у навчально-виховному процесі, підкреслювалася важливість вдосконалення програм професійної підготовки та перепідготовки викладачів суспільствознавчих дисциплін для забезпечення високого рівня затребуваних часом загальнонаукових, професійних, спеціалізованих знань і практичних навичок (Лозовий, 2017). Попри це, в Україні і досі триває маргіналізація соціогуманітарної освіти – процес поступового зниження статусу, престижу, ресурсного забезпечення й суспільної значущості дисциплін соціогуманітарного циклу в освітньому процесі. Це продовжує провокувати відтік педагогічних кадрів із системи освіти. Станом на 2024 р. середній вік вчителя – 46 років, 15% – старші за 50 років і лише 5% педагогів є особами віком до 25 років. Молодь не хоче працювати в системі освіти через низьку зарплату, відсутність ефективного менторства на першому робочому місці, бюрократію, швидке виснаження від надмірної відповідальності, психічного й фізичного навантаження.

Описане вище оцінювання стану академічної свободи і соціогуманітарної освіти, проведене у вітчизняних закладах вищої освіти впродовж вересня–грудня 2025 р. дало змогу уперше обґрунтувати взаємну залежність цих двох феноменів. Зокрема, доведено наступне: якість соціогуманітарної підготовки є чинником формування «рефлексивної суб'єктності» студента; обмеження автономії вибору дисциплін (зафіксоване у 37% респондентів) блокує трансформаційний потенціал освіти, перетворюючи її на формальний інструмент трансляції знань, а не засіб ціннісного самовизначення; існує пряма кореляція між дефіцитом академічної свободи в соціогуманітарній сфері та неспроможністю випускників ефективно вирішувати суспільно-політичні виклики; відсутність системного підходу та адміністративний диктат у виборі дисциплін є ключовими бар'єрами на шляху переходу від технократичної до людиноцентричної освітньої моделі. Це дає підстави вважати соціогуманітарну освіту не просто блоком освітніх компонентів, а фундаментом «когнітивної стійкості» особистості. Відтак можна стверджувати, що реальна академічна свобода є необхідною умовою для деконструкції застарілих соціальних догм та подолання формалізму, який, за результатами опитування, для більшості здобувачів (59%) залишається головною перешкодою для повноцінної самореалізації.

Акредитація освітніх програм стала частиною масштабного реформування системи вищої освіти України та її інтеграції в Європейський освітній простір. Водночас в Україні і світі триває дискусія навколо балансу між необхідністю зовнішнього контролю якості (акредитацією) та збереженням права науковців і закладів освіти на автономію (Karkouti, Romanowski, 2022; Заєць, 2023). Ми проаналізували соціогуманітарну підготовку у Львівській політехніці фахівців за спе-

ціальністю 122 «Комп'ютерні науки» на різних освітніх рівнях. З'ясовано, що мета освітньо-професійної програми бакалаврського рівня (Яковина, 2024) містить соціогуманітарну компоненту, яка виражається в орієнтації програми на забезпечення студентів такими знаннями і навичками, які необхідні для прийняття ними рішень «у різних галузях науки, техніки, фінансів, соціально-економічній та політичній сферах, глобальних та локальних екологічних проблемах та різних сферах суспільного та економічного життя». Програма містить 18 загальних компетентностей, більшість із яких сприяють формуванню здатності і готовності майбутніх фахівців здійснювати свідомий відповідальний вибір у навчання, професійній діяльності та суспільно-політичному житті (ЗК10 – здатність бути критичним і самокритичним, ЗК11 – здатність приймати обґрунтовані рішення; ЗК13 – здатність діяти на основі етичних міркувань; ЗК14 – здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; ЗК15 – здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства тощо). Для формування цих здатностей програмою передбачено викладання чотирьох обов'язкових освітніх компонентів (СК1. Іноземна мова (за професійним спрямуванням); СК2. Історія державності та культури України; СК3. Українська мова (за професійним спрямуванням); СК4. Філософія та етика штучного інтелекту). Програмою визначається також 6 кредитів – для гуманітарного блоку за вільним вибором. Проте зміст цього блоку у програмі не деталізується, отже проаналізувати його не можна. Аналіз взаємозв'язку між певними соціогуманітарними компетентностями та компонентами освітньої програми дає змогу стверджувати, що для їх формування передбачено залучення резервів не лише дисциплін гуманітарного блоку, але й спеціального (СК2.8 Управління ІТ-проектами; СК 34. Проектно-технологічна практика; СК35 Практика за темою бакалаврської кваліфікаційної роботи; СК36 Виконання та захист бакалаврської кваліфікаційної роботи). Перелік навчальних дисциплін можна оглянути через спеціальний каталог на сайті університету.

Соціогуманітарна компонента освітньої програми магістерського рівня за цією спеціальністю (Лобур, 2023) є відчутно меншою: вона не представлена в меті програми; має лише сім загальних компетентностей, пов'язаних із соціогуманітарними знаннями (здатність до креативності, абстрактного і критичного мислення тощо). У деякій мірі це компенсуються в розділах «Комунікація» та «Автономія і відповідальність», якими передбачено уміння ефективно спілкуватися на професійному і соціальному рівнях, бути готовим вчитися впродовж життя, відповідально ставитися до роботи, самостійно приймати рішення, досягати поставленої мети з дотриманням вимог професійної етики тощо).

На третьому освітньо-науковому рівні освітньою програмою (Медиковський, 2021) також передбачено

низку програмних результатів, що містять розвинені соціогуманітарні знання, уміння й навички, які виражаються через здатність демонструвати: розуміння впливу технічних рішень в суспільному, економічному і соціальному контексті; знання психолого-педагогічних аспектів професійно-наукової діяльності, власний науковий світогляд та морально-культурні цінності тощо.

Для здійснення об'єктивного оцінювання того, наскільки «людиноцентричною» є підготовка майбутніх фахівців у негуманітарних закладах освіти (аграрних, технічних, медичних тощо), пропонуємо **алгоритм моніторингу соціогуманітарної компоненти освітніх програм** (рис. 1). Відтак, кожен заклад освіти, зацікавлений у недопущенні формального підходу до розвитку соціогуманітарної освіти, може самостійно здійснити такий моніторинг.

Для оцінювання соціогуманітарної компоненти підготовки фахівців за певною освітньою програмою пропонуємо також орієнтовний зразок чек-листа для внутрішніх експертів (табл. 1).

Окрім освітніх програм у закладах освіти питання академічної свободи включаються до стратегій розвитку, планів позааудиторної і виховної роботи, соціогуманітарного розвитку тощо. Ефективність соціогуманітарної підготовки здобувачів освіти можна визначити шляхом аналізу діяльності освітніх установ (анкетування здобувачів освіти, педагогів і стейкхолдерів, аналіз річних звітів закладу освіти, звітів про виконання стратегій, концепцій, планів, що містять соціогуманітарну компоненту) та збір інформації про академічну мобільність, навчальну, соціальну й політичну активність сту-

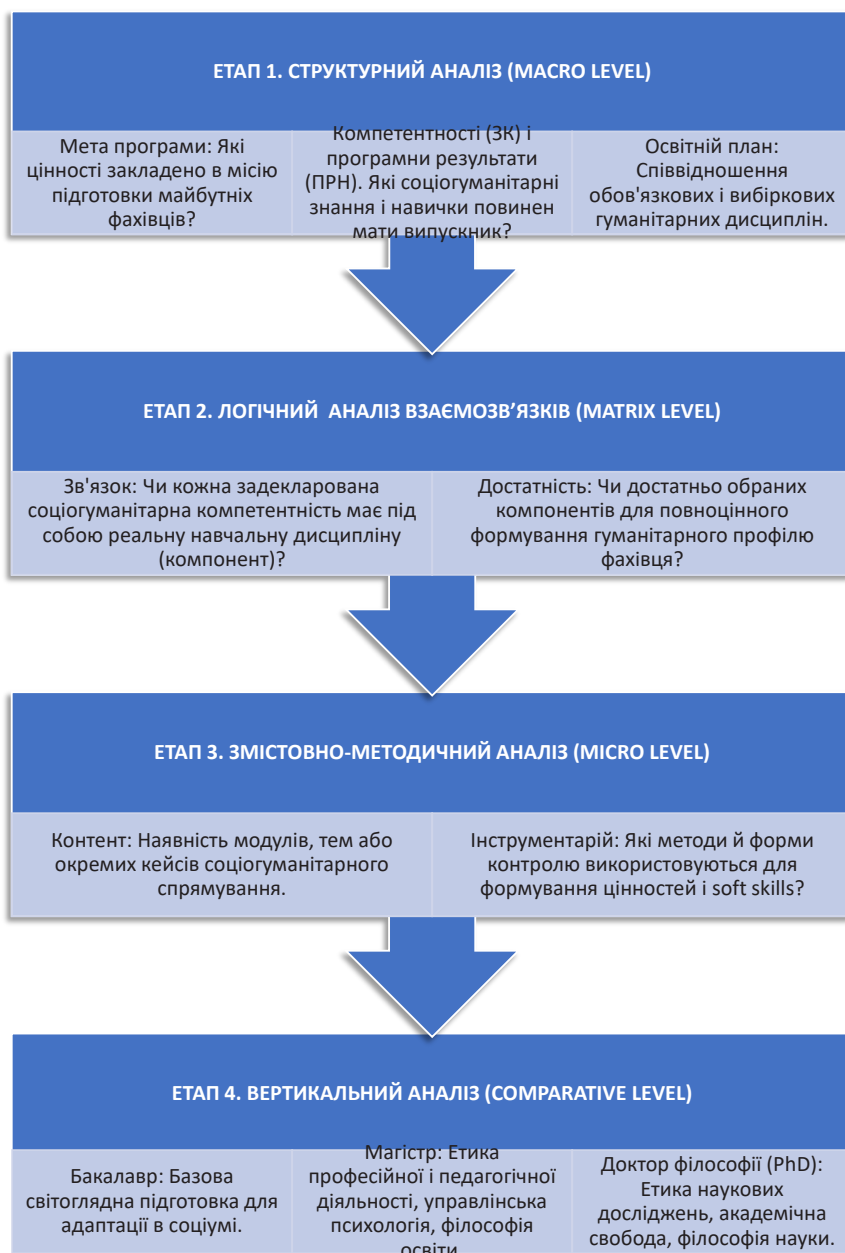


Рис. 1. Алгоритм моніторингу соціогуманітарної компоненти освітніх програм

Складено автором.

Чек-лист моніторингу соціогуманітарної компоненти освітньої програми (ОП)

Спеціальність: _____

Рівень освіти: (Бакалавр / Магістр / PhD)

№	Критерій аналізу	Індикатори наявності	Оцінка (0–2)	Коментар експерта
1	Структурні компоненти ОП	Наявність у меті ОП згадок про етику, цінності, соціальну і громадянську відповідальність, всебічний розвиток особистості.		
		Наявність соціогуманітарних компетентностей у переліку ЗК (наприклад, здатність до критичного мислення, міжособистісної взаємодії).		
2	Логіка побудови програми	Матриця відповідності підтверджує, що для кожної із ЗК, що передбачає формування соціогуманітарних умінь і навичок, призначено конкретний освітній компонент (соціогуманітарну дисципліну).		
		Співвідношення обсягу (кредитів ECTS) соціогуманітарних дисциплін достатнє для досягнення ПРН.		
3	Зміст та інструментарій (Силабуси/робочі програми)	До програми включено спеціальні вибіркові освітні компоненти (міждисциплінарні курси) для формування соціогуманітарних компетентностей		
		У силабусах/робочих програмах технічних/профільних дисциплін є модулі з професійної етики, історії галузі, соціальної і громадянської відповідальності, розвитку особистості.		
		Використання активних методів: дебати, дискусії, кейс-стаді на морально-етичну тематику, соціальні просекти.		
4	Вертикальна послідовність	Для магістрів/PhD: наявність компонентів, що поглиблюють соціогуманітарну підготовку (порівняно з попереднім освітнім рівнем).		
		Відсутність дублювання тем між бакалаврським та магістерським рівнями (наступність змісту).		

Складено автором.

дентів (участь у гуртках, товариствах, волонтерських і громадських організаціях, рухах, політичних партіях тощо).

Варто зазначити, що до Революції Гідності політична свідомість і активність української молоді Національним інститутом стратегічних досліджень (2013) визнавалася фрагментарною і суперечливою, участь молоді у громадсько-політичному житті України не відповідає соціально-демографічній значущості цієї категорії населення (Свиридов, 2014). Геополітичні і соціально-економічні виклики останніх десятиліть суттєво змінили образ сучасної української молоді, яка в багатьох подіях загальнодержавного і національного значення, що потребували свідомого вибору, демонструвала високий рівень свободи й готовності її захищати. Свідченням того є звіт про результати дослідження, проведеного в рамках проекту «Level up

of youth NGOs for the democratic future of Ukraine», що реалізовувався Національною молодіжною радою Німеччини (далі: DBJR) у партнерстві з Національною молодіжною радою України (далі: НМРУ) за підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини. У цьому звіті зазначається, що молодіжні громадські організації відіграють ключову роль у сучасному житті українського суспільства, першими реагують на кризові виклики в громадах, відстоюють цінності молодих людей у процесі творення майбутнього. Аналіз діяльності молодіжних громадських організацій засвідчив їх виразне соціогуманітарне спрямування (64% – освіта, просвітництво, 51% – розвиток участі молоді у прийнятті рішень, 44% – волонтерство, організація культурних заходів; 40% – психологічна підтримка, 25% – адвокація власних ідей). Серед основних потреб – розвиток людських ресурсів, стійкість, профе-

сійність. Найбільш затребуваною навичкою визнано лідерство, з яким пов'язано низку важливих якостей: відповідальність, проактивність, взаєморозуміння, уміння працювати в команді, готовність до змін, адаптивність (Звіт за результатами дослідження «Участь молоді та стан молодіжних організацій під час війни», 2025). Ці потреби говорять про недопустимість і надалі залишати цей аспект підготовки молоді до життя у полі відповідальності неформальної та інформальної освіти. Важливо більш ефективно використовувати можливості держави у питанні соціогуманітарної освіти молоді шляхом покращення цього складника у закладах освіти різних рівнів.

Висновки. Зниження рівня академічної свободи в Україні фіксується на тлі посилення маргіналізації соціогуманітарної освіти. Це може свідчити про їхню взаємозалежність: якість соціогуманітарної освіти впливає на стан академічної свободи, а рівень академічної свободи – на умови розвитку соціогуманітарної освіти. Висока якість соціогуманітарної освіти формує середовище, де академічна свобода реалізується. Академічна свобода, своєю чергою, дозволяє розвивати зміст, методики та етику соціогуманітарної освіти. Таким чином, соціогуманітарна освіта і академічна свобода утворюють систему, в якій кожен елемент є водночас умовою і наслідком іншого. Цей зв'язок є динамічним і самопідсилювальним, або навпаки – самозгубним у разі деградації одного з елементів. Їхній баланс визначає інтелектуальну стійкість освітнього простору та здатність суспільства до критичного саморефлексивного розвитку, особливо необхідного для функціонування суспільства в умовах гібридних і збройних війн. Закладам освіти запропоновано інструментарій для самостійного оцінювання своїх освітніх програм щодо реального забезпечення академічної свободи і підвищення якості соціогуманітарної підготовки майбутніх фахівців

ЛІТЕРАТУРА

1. Давидова Н. Академічна свобода та автономія закладу освіти: межі здійснення. *Підприємництво, господарство і право*, 2018. Вип. 6. С. 21–24. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/6/5.pdf>
2. Дослідження щодо готовності педагогічних працівників до реалізації Концепції Нової української школи: аналітичний звіт. Інститут освітньої аналітики. Міністерство освіти і науки України. 2020. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/13.-Teachers_Report_2020.pdf
3. Дослідження щодо потреб опорних закладів освіти: оперативна інформація. Міністерство освіти і науки України. Інститут освітньої аналітики. 2020. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/Operational_information_Research_on_the_hub_schools-needs_2020.pdf
4. Загальнодержавне моніторингове дослідження впровадження реформи НУШ: аналітична довідка. Міністерство освіти і науки України. Інститут освітньої аналітики. 2020. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/Uprovadzhennya-NUSH_2020.pdf
5. Заєць С.В. Академічна свобода в університетах України: стан та шляхи зміцнення. *Проблеми сучасних*

трансформації. Серія: педагогіка. 2023. Вип. 1. С. 33–41. <https://doi.org/10.54929/pmtp-2023-1-02-03>

6. Звіт за результатами дослідження «Участь молоді та стан молодіжних організацій під час війни». 2025. URL: https://drive.google.com/file/d/13mdS_Q4WjURNRoRVnBhKYc4XclJNFinK/view

7. Лобур М. та ін. *Освітньо-наукова програма «Комп'ютерні науки» другого (магістерського) рівня вищої освіти*. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2023. 24 с. <https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/program/17497/122-mag-kn-2024.PDF>

8. Лозовий В.С. Суспільні науки в контексті модернізації освітньої системи в Україні. *Національний інститут стратегічних досліджень* 2017, 26 листопада. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/suspilni-nauki-v-konteksti-modernizacii-osvitnoi-sistemi-v>

9. Маслова Н. Г. Конституційно-правові засади академічної свободи в Україні : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02 / Маслова Наталія Григорівна. Харків, 2013. 220 с.

10. Медиковський М.О. та ін. *Освітньо-наукова програма третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 122 Комп'ютерні науки галузі знань 12 Інформаційні технології*. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2021. 16 с. <https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/program/12423/onp-2021-asp-122.PDF>

11. Результати моніторингових досліджень. Міністерство освіти і науки України. Інститут освітньої аналітики, 2020. URL: <https://iea.gov.ua/naukovo-analitichna-diyalnist-analitika/rezultati-monitoringovih-doslidzenh/>

12. Савчин М. Академічна свобода та індивідуальне право на розвиток (на формування та обмін світом ідей). *Наукові нотатки університету*. 2019. Вип. 19 (1–2 (69–70)). С. 6–26. <https://doi.org/10.37491/UNZ.69-70.1>

13. Свиридов К. О. Соціально-політична активність студентів у контексті державної політики. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 2014. Вип. 2(70). С. 344–352. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-000119540>

14. Яковина В. С. та ін. *Освітньо-професійна програма «Комп'ютерні науки (системи штучного інтелекту)»*. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2024. 26 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/program/17191/122-bak-knssh-opp-2025.PDF>

15. Berube M., Rute J. The humanities, higher education, and academic freedom: Three necessary arguments – A forum. *Arts and Humanities in Higher Education*. 2016. Vol. 15, № 2. <https://doi.org/10.1177/1474022216634699>

16. Bonn Declaration on Freedom of Scientific Research. 20 October 2020. URL: https://www.humboldt-foundation.de/fileadmin/user_upload/Bonn_Declaration_en_final.pdf

17. Darian-Smith E. Policing Higher Education. The Antidemocratic Attack on Scholars and Why It Matters. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2025a. URL: https://muse.jhu.edu/pub/1/oa_monograph/book/126855/pdf

18. Darian-Smith E. The global attack on academic freedom: the limits and potentials of international law. *London Review of International Law*. 2025. Vol. 13. P. 135–145. <https://doi.org/10.1093/lril/lraf012>

19. Kinzelbach K., Lindberg S. I., Lott L., Spannagel J. Academic Freedom Index Update 2023. Gothenburg : V-Dem Institute, University of Gothenburg, 2023. <https://doi.org/10.25593/opus4-fau-21630>

20. Melnychuk O. F. Academic freedom: doctrinal and legislative scopes. *Yearly journal of scientific articles Almanac of law*. 2020. Vol. 11. P. 63–69. <https://doi.org/10.33663/2524-017X-2020-11-11>

21. Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel. Paris : UNESCO, 11 November 1997. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-concerning-status-higher-education-teaching-personnel>

22. Romanowski M. H., Karkouti I. M. United States accreditation in higher education: does it dilute academic freedom. *Quality in Higher Education*. 2022. Vol. 30, № 1. P. 97–111. <https://doi.org/10.1080/13538322.2022.2127165>

23. Rome Ministerial Communiqué. EHEAROME2020, 19 November. URL: https://eha2020rome.it/storage/uploads/5d29d1cd-4616-4dfe-a2af-29140a02ec09/BFUG_Final_Draft_Rome_Communicating-link.pdf

24. Ruan N. Accumulating academic freedom for intellectual leadership: Women professors' experiences in Hong Kong. *Educational Philosophy and Theory*. 2021. Vol. 53, № 11. P. 1097–1107. <https://doi.org/10.1080/00131857.2020.1773797>

25. The Declaration on Academic Freedom and Autonomy of Institutions of Higher Education., 10 September 1988. URL: <http://www.ace.ucv.ro/pdf/lima.pdf>

26. The International Council for Philosophy and Human Sciences (CIPSH). Humanities Arts and Societi. 2020. URL: <https://humanitiesartsandsociety.org/magazine/the-international-council-for-philosophy-and-human-sciences/>

27. Wallach Scott J. Academic Freedom & the Politics of the University. *Daedalus*. 2024. Vol. 153, № 3. P. 149–165. https://doi.org/10.1162/daed_a_02095

28. Woodman S., Pringle T. Differentiating risks to academic freedom in the globalised university in China. *Philosophy & Social Criticism*. 2022. Vol. 48, № 4. P. 642–651. <https://doi.org/10.1177/01914537221092176>

29.

REFERENCES

1. Davydova, N. (2018). Akademichna svoboda ta avtonomiia zakladu osvity: mezhi zdiisnennia [Academic freedom and autonomy of educational institutions: limits of implementation]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo [Entrepreneurship, Economy and Law]*, 6, 21–24. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/6/5.pdf> [in Ukrainian]

2. *Doslidzhennia shchodo hotovnosti pedahohichnykh pratsivnykiv do realizatsii Kontseptsii Novoi ukrainskoi shkoly: analitychnyi zvit (2020) [Study on the readiness of teaching staff to implement the Concept of the New Ukrainian School: analytical report (2020)]*. Instytut osvitoi analityky. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [Institute of Educational Analytics. Ministry of Education and Science of Ukraine]. Retrieved from: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/13.-Teachers_Report_2020.pdf [in Ukrainian].

3. *Doslidzhennia shchodo potreby opornykh zakladiv osvity: operativna informatsiia (2020) [Research on the needs of base educational institutions: operational information (2020)]*. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Instytut osvitoi analityky [Ministry of Education and Science of Ukraine. Institute of Educational Analytics]. Retrieved from: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/Operational_information_Research_on_the_hub_schools_needs_2020.pdf [in Ukrainian].

4. *Zahalnoderzhavne monitorynhove doslidzhennia vprovadzhennia reformy NUSh: analitychna dovidka, (2020)*.

[*Nationwide monitoring study of the implementation of the NUS reform: analytical report, (2020)*]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Instytut osvitoi analityky [Ministry of Education and Science of Ukraine. Institute of Educational Analytics]. Retrieved from: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/Uprovadzhennya-NUSH_2020.pdf [in Ukrainian].

5. Zaiets, S.V. (2023). Akademichna svoboda v universytetakh Ukrainy: stan ta shliakhy zmitsnennia [Academic freedom in Ukrainian universities: current state and ways to strengthen it.]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: pedahohika [Problems of modern transformations. Series: pedagogy]*, 1, 33–41. <https://doi.org/10.54929/pmtp-2023-1-02-03> [in Ukrainian].

6. Zvit za rezultatamy doslidzhennia «Uchast molodi ta stan molodizhnykh orhanizatsii pid chas viiny» [Report on the results of the study “Youth participation and the state of youth organizations during the war”] (2025). Retrieved from: https://drive.google.com/file/d/13mdS_Q4WjURNRoRVnBh-KYc4XclJNFinK/view [in Ukrainian].

7. Lobur, M. (harant) ta in. (2023). *Osvitno-naukova prohrama «Kompiuterni nauky» druho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity [Educational and scientific program “Computer Science” of the second (master's) level of higher education]*. Lviv: Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhnika» [Lviv Polytechnic National University]. Retrieved from: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/program/17497/122-mag-kn-2024.PDF> [in Ukrainian].

8. Lozovyi, V.S. (2017, 26 lystopada). *Suspilni nauky v konteksti modernizatsii osvitoi systemy v Ukraini [Social sciences in the context of modernization of the education system in Ukraine]*. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzen [National Institute for Strategic Studies]. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/suspilni-nauki-v-konteksti-modernizatsii-osvitoi-sistemi-v> [in Ukrainian].

9. Maslova, N. H. (2013). Konstitutsiino-pravovi zasady akademichnoi svobody v Ukraini [Constitutional and legal foundations of academic freedom in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav [Kharkiv National University of Internal Affairs] [in Ukrainian].

10. Medykovskyi, M.O. (harant) ta in. (2021). *Osvitno-naukova prohrama tretoho (osvitno-naukovoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 122 Kompiuterni nauky haluzi znan 12 Informatsiini tekhnologii [Educational and scientific program of the third (educational and scientific) level of higher education in the specialty 122 Computer Science in the field of knowledge 12 Information Technology]*. Lviv: Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhnika». Retrieved from: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/program/12423/onp-2021-asp-122.PDF> [in Ukrainian].

11. Rezultaty monitorynhovykh doslidzen [Results of monitoring studies] (2020). Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Instytut osvitoi analityky [Ministry of Education and Science of Ukraine. Institute of Educational Analytics]. Retrieved from: <https://iea.gov.ua/naukovo-analitchna-diyalnist/analitika/rezultati-monitoringovih-doslidzen/> [in Ukrainian].

12. Savchyn, M. V. (2019). Akademichna svoboda ta individualne pravo na rozvytok (na formuvannia ta obmin svitom idei) [Academic Freedom and Individual Right to Development (To Formation and Exchange of the World of Ideas)]. *Naukovi notatky universytetu [University Scientific Note]*, 19(1–2 (69–70), 6–26. <https://doi.org/10.37491/UNZ.69-70.1> [in Ukrainian].

13. Svyrydov, K. O. (2014). Sotsialno-politychna aktyvnist studentiv u konteksti derzhavnoi polityky [Social and political activity of students in the context of state policy]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy* [Scientific notes of the I. F. Kurasa Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine], 2(70), 344–352. <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001119540> [in Ukrainian].
14. Iakovyvna, V. S. (harant) ta in. (2024). *Osvitno-profesiina prohrama «Kompiuterni nauky (systemy shtuchnoho intelektu)»* [Educational and professional program “Computer Science (Artificial Intelligence Systems)”]. Lviv: Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhnika» [Lviv Polytechnic National University]. Retrieved from: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/program/17191/122-bak-knsshi-opp-2025.PDF> [in Ukrainian].
15. Berube, M., & Rute, J. (2016). The humanities, higher education, and academic freedom: Three necessary arguments – A forum. *Arts and Humanities in Higher Education*, 15(2). <https://doi.org/10.1177/1474022216634699> [in English].
16. Bonn Declaration on Freedom of Scientific Research. (2020, 20 October). Retrieved from: https://www.humboldt-foundation.de/fileadmin/user_upload/Bonn_Declaration_en_final.pdf [in English].
17. Darian-Smith, E. (2025a). Policing Higher Education. The Antidemocratic Attack on Scholars and Why It Matters. Baltimore : Johns Hopkins University Press. Retrieved from: https://muse.jhu.edu/pub/1/oa_monograph/book/126855/pdf [in English].
18. Darian-Smith, E. (2025b). The global attack on academic freedom: the limits and potentials of international law. *London Review of International Law*, 2025, 13, 135–145. <https://doi.org/10.1093/lril/lraf012> [in English].
19. Kinzelbach, K., Lindberg, S. I., Lott, L., & Spannagel, J. (2023). Academic Freedom Index Update 2023. V-Dem Institute, University of Gothenburg. Retrieved from: https://www.v-dem.net/documents/29/V-Dem_Academic_Freedom_Index_2023.pdf [in English].
20. Melnychuk, O. F. (2020). Academic freedom: doctrinal and legislative scopes. *Yearly journal of scientific articles Almanac of law*, 11, 63–69. <https://doi.org/10.33663/2524-017X-2020-11-11> [in English].
21. Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel. Paris, France (1997, 11 November). UNESCO. Retrieved from: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-concerning-status-higher-education-teaching-personnel> [in English].
22. Romanowski, M. H., & Karkouti, I. M. (2022). United States accreditation in higher education: does it dilute academic freedom. *Quality in Higher Education*, 30 (1), 97–111. <https://doi.org/10.1080/13538322.2022.2127165> [in English].
23. Rome Ministerial Communiqué. EHEAROME2020, 19 November. Retrieved from: https://ehearome2020.rome.it/storage/uploads/5d29d1cd46164dfe-a2af-29140a02ec09/BFUG_Final_Draft_Rome_Communique-link.pdf [in English].
24. Ruan, N. (2021). Accumulating academic freedom for intellectual leadership: Women professors' experiences in Hong Kong. *Educational Philosophy and Theory*, 53(11), 1097–1107. <https://doi.org/10.1080/00131857.2020.1773797> [in English].
25. The Declaration on Academic Freedom and Autonomy of Institutions of Higher Education (1988, 10 September). Retrieved from: <http://www.ace.ucv.ro/pdf/lima.pdf> [in English].
26. The International Council for Philosophy and Human Sciences (CIPSH). (2020). Humanities Arts and Society. Retrieved from: <https://humanitiesartsandsociety.org/magazine/the-international-council-for-philosophy-and-human-sciences/> [in English].
27. Wallach Scott, J. (2024). Academic Freedom & the Politics of the University. *Daedalus, the Journal of the American Academy of Arts & Sciences*, 153 (3), 149–165. https://doi.org/10.1162/daed_a_02095 [in English].
28. Woodman, S., & Pringle, T. (2022). Differentiating risks to academic freedom in the globalised university in China. *Philosophy & Social Criticism*, 48(4), 642–651. <https://doi.org/10.1177/01914537221092176> [in English].

Mykola-Oleg Yershov,

PhD in Educational / Pedagogical Sciences,
Director of Ukrainian Center for Dual Education LLC,
17, Mala Berdychivska Str., Zhytomyr, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6839-622X>

INTERDEPENDENCE OF SOCIAL AND HUMANITIES EDUCATION AND ACADEMIC FREEDOM IN CONTEMPORARY SCIENTIFIC DISCOURSE

In conditions of geopolitical instability, there is a growing need to develop worldview competencies in young people, which are the foundation for the effective realization of academic freedom and responsible personal choice. However, an analysis of the results of a survey of graduates and students (2025) reveals a systemic gap between declarative goals and practice: more than 37% of respondents did not have a real choice of disciplines and 58% are dissatisfied with the quality of social and humanitarian education due to its formalism. The need to overcome this imitation model and strengthen the role of social sciences and humanities in the training of subject-oriented, critically thinking specialists determines the relevance of this study. The purpose of the article is to identify and characterize the relationship between social and humanitarian education and academic freedom. To this end, a number of methods were used: information search analysis of publications from well-known scientometric databases – to study the state of research on the problem; content analysis – for systematic processing of information and identification of the frequency of use of key concepts; contextual analysis – to study academic freedom in inseparable connection with specific sociocultural, political, and historical circumstances that determine the transformation of the content of social and humanitarian education; philosophical and social analysis of source materials to study the phenomena of “academic freedom” and “social and humanities education” through the prism of philosophical questions about the nature, development, values,

and laws of society; comparison and generalization for comparing foreign and domestic discourses; analysis of contemporary monitoring studies, analytical reports, and the results of the author's online survey of graduates and applicants to Ukrainian higher education institutions – to assess the state of academic freedom and social and humanitarian education in domestic educational institutions. The application of these methods yielded the following results: publications obtained as a result of monitoring scientific databases NRAT, Google Scholar, and Taylor & Francis were analyzed; educational programs of various levels were analyzed for the presence of a social and humanitarian component; a survey of graduates and higher education applicants was conducted to identify their attitudes towards academic freedom and the quality of socio-humanitarian training of students for life; an algorithm for monitoring the humanisation of educational programmes and a checklist for experts were developed. A summary of the results allows us to draw the following conclusions: the marginalization of social and humanitarian education and the decline in academic freedom are interdependent processes that form a single dynamic system; high-quality humanities education creates an environment for the realization of freedom of choice, while academic autonomy is a necessary condition for the development of the content and ethics of education itself; the balance of these elements affects the intellectual stability of society and its ability to engage in critical self-reflection in the context of military challenges. Educational institutions are offered tools for independent assessment of their educational programs in terms of the actual provision of academic freedom and improving the quality of socio-humanitarian training of future specialists.

Key words: higher education, social and humanitarian education, freedom of choice, academic freedom, academic autonomy, educational program.

Дата першого надходження статті до видання: 19.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.04.2026